

nek lesznek Hegedűs modernitás- és bürokrácia-koncepciói, struktúraelemzései, üzemszociológiai munkái. Nem annyira az akadémikus követelmények szerinti tanulmányírás, inkább a társadalompolitikai revue, a Jászi-féle „tudományos publicisztika” hagyományába illeszkednek ezek az írások. A magyar szociológia legértékesebb tradíciójába.

56: a trauma és a tabutéma Hegedűs életében, amit végig kerülgetett, s amit végül is sohasem akart tudott megkerülni. Beszélt róla, egyre többet mondott róla s szerepéről a történetekben, még azon az 1998. február 26-i estén is, amikor Zsille Zoltán utoljára faggatta a nyilvánosság előtt. S Hegedűs utoljára hagyott kérdőjeleket maga után. Az estéről készült jegyzőkönyv-részlet a kötet talán legérdekesebb írása.

A könyv egésze, de a visszaemlékezések fejezete különösképpen, azt hiszem, azért lett jó, hiteles és érdekes életpálya- és kordokumentum, mert a szövegekbe nem nyúltak bele.

Van, aki elvből toleráns, van, akinek ilyen a természeté. Hegedűs – legalábbis miután maga mögött hagyhatta a nőmenklatúra kényszerzubbonyait – az utóbbi kategóriába tartozott. (Egy hatgyermekes családapa, gondolom, amúgy sem igen problematizálhatja túl a másság elfogadását.) Bücsüképpen huszonegyen idézik fel Hegedűs alakját

és művét. A meglehetősen heterogén névsort a demokratikus ellenzék körébe tartozott történész, Szabó Miklós nyitja és az örökös marginalitásra szorított alanyi szociológus, Zsille Zoltán zárja, akinek az „Öreggel” bonyolódó viharos barátsága folyamán szenvedélye lett a Hegedűs-rejtély megfejtése. Szabó írása – a sírnál mondott beszédének szövege – Hegedűs megkapó charme-jának felidézése mellett a pálya egészét is mérlegre teszi. „*Semmi sem múlt rajta, de mindenért részfelelősség terheli*” – írja. (202. o.) Másutt: „*A rákosista bárkát annak süllyedése előtti pillanatban hagyta el, de a Kádár-rendszerrel annak hatalma tetőpontján fordult szembe.*” (204. o.) Pontos és méltányos megállapítások.

Végül essék szó a hiányosságokról is: a szöveggondozás elnagyoltságáról, a pontatlanságokról, a nevek és intézmények hibás feltüntetéséről, a zavaró elírásokról. Hegedűs pályájáról szólva természetesen egybeomósodnak tények és legendák. Olykor ő is különbözőképpen emlékszik önmagára. A szerkesztők tiszte ilyenkor jegyzetekkel pontosítani a szöveget. Mindezekért, a betűelütésekkel együtt, nem a nyomda ördöge, a szerkesztő a felelős. (*Osiris Kiadó. Budapest, 2001, 345 o.*)

Saad József
egy. docens (ELTE)

Ómagyar helynevek világa

Tóth Valéria, a Debreceni Egyetem fiatal kutatója két könyvvel is jelentkezett, amelyek tartalma szorososan kapcsolódik egymáshoz. Az egyik a *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban*, a másik pedig egy lexikon jellegű mű, *Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára*. Ez utóbbinak szócikkbe rendezett mikrofilológiai elemzései adják az alapját annak a monográfiának, amely két

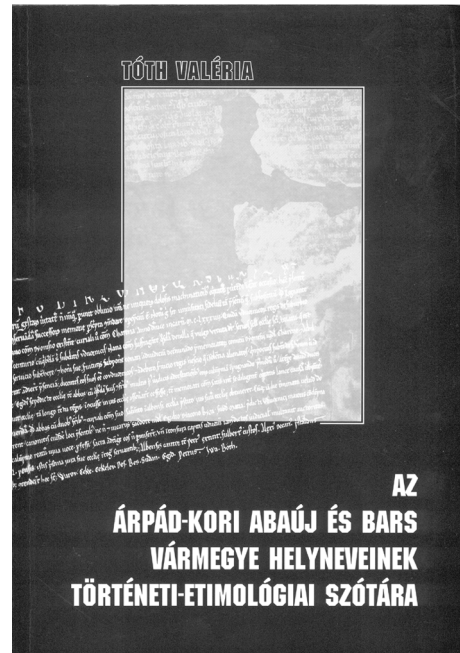
Árpád-kori megye teljes helynévallományának korszerű, sokoldalú elemzésével ábrázolja a Magyar Királyság korai évszázadainak helynévadási típusait, a nevek nyelvi jellegzetességeit. Szintézisnek és analízisnek ez a fajta összekapcsolódása hasznosnak és szerencsésnek mondható, ugyanakkor feladja a leckét az ezen a nyomon mögötte haladóknak: mennyiben tekintendők mintának a most született művek, például azoknak a leendő névkutatóknak, akik a sorban a sokadikként – mondjuk – a huszonötödik-hu-

szonhatodik megyét teszik meg vizsgálatuk tárgyául. Leszögezhetjük már szemlének elején: Tóth Valéria színvonalasan oldotta meg a feladatát. Sikerének fő záloga a szép egyéni teljesítmény, nem szabad azonban említés nélkül hagyni azokat a szilárd pilléreket, a közelmúlt néhány kiemelkedő forrásmunkáját és kézikönyvét, amelyek nemcsak nyersanyagul, hanem szellemi iránymutatóul is szolgáltak az új monográfia, illetve szótár megírásához

1. A sorban elsőként Györffy György korszakos jelentőségű Árpád-kori történeti földrajzát kell megemlítenünk, amely részletessége, megbízhatósága és enciklopédikus jellege révén már eddig is sokszor idézett forrása volt a magyar nyelvtörténetnek, kiemelt és rendszerszerű névtani vizsgálatára azonban még nem vállalkoztak.

2. A rendszervizsgálat, rendszerszemlélet napjaink névkutatásának, bátran mondhatjuk, egész nyelvtudományának egyik kulcsfogalma és kulcsfeladata. E területen számos kutató munkálkodott és hagyott hátra számottevő eredményeket, de a szerző számára közvetlen előzményül *Hoffmann Istvánnak* a *Helynevek nyelvi elemzése* (Debrecen, 1993) c. kiváló összefoglalása szolgált.

3. Végül, de nem utolsósorban meg kell említenünk *Kiss Lajos* nevezetes művét, a *Földrajzi nevek etimológiai szótárát* (FNESZ), amely nélkül Tóth Valéria lexikona sem készülhetett volna el. Tóth túlnyomó többségében a FNESZ névfejtéseit követi, de mindig mérlegeli az egyéb véleményeket is, és döntéseit tudományos meggyőződése vezérli. Jól érez rá arra, mely pontokon tudja kamatoztatni szótárának a lexikon irányába mutató műfaji lehetőségeit. Az egyik épp a különböző szakirodalmi álláspontok részletezőbb kifejtése és ütköztetése, a másik a névtani szempontoknak a korábbi műveknél erőteljesebb, következetesebb érvényesítése. Határozottan tapasztalható a szótárral párhuzamosan elkészült névtani szin-

tézis megtermékenyítő hatása, az új kategóriák és terminológia produktív alkalmazása. Egyes szócikkek kidolgozottabbak, részletesebbek (lásd pl. *Küsmöd*, *Lánc*, *Pocsaj*, *Vasonca*), míg mások megmaradnak a korábbi kézikönyvek legfontosabb adatainak és következtetéseinek korrekt tolmácsolásánál.

Előrelépésként értékelhetjük azt is, hogy a szerző szükség esetén közli a helynevek olvasatát is, azaz a szavak kikövetkeztetett korabeli hangalakját, hangzását. A számos nehézséget és buktatót rejtő feladat elengedhetetlen feltétele azoknak a hang- és alaktörténeti vizsgálatoknak, amelyek teljes kifejtésükben a *Névrendszertani vizsgálatok* (...) c. könyvben állnak előttünk, de tömörebb megfogalmazásban, az etimológia kérdéseivel ötvözve a névszótár szócikkeiben is olvashatók. Ha az olvasatok jók és összhangban állnak az etimológia, valamint a magyar hangtörténet eredményeivel, a sok száz és ezer adat feldolgozása nyomán helyesírásunk korai szakaszáról is árnyaltabb,

megbízhatóbb képet kapunk majd. Ehhez azonban minél több megye adataiból összeállítandó speciális adatbázis szükséges.

A szótár és a monográfia idevágó megalapításait érdemes lenne szakfolyóiratban vagy egybeült részletes elemzés alá vetni. Az olvasatok túlnyomó része ugyan megalapozott, de egyrészt szaporítani lehetne a ketős (vagy többszörös) olvasatok számát, másrészt kritikai mérlegre kellene tenni a meglevőket. Ennek persze legtöbbször hang- és alaktörténeti vonzatai is lennének, illetőleg épp az ezen a téren jelentkező újabb eredmények szorítják a kutatót új olvasatok irányába. Például ha az 1256: *Kyusret* adatot (88) 'kies'-nek értelmezem és *kiüs*-nek olvasom, de emellett megengedem a 'kis' értelmezést is, ez utóbbihoz etimológiai okokból már aligha rendelhetek ugyanilyen olvasatot. (A szócikkben alternatívaként ez is szerepel.)

A szótár az olvasati formákat szögletes zárójelbe teszi. Ez önmagában nem kifogásolható, de föl kellett volna tüntetni a bevezetés jelmagyarázatában (10), akárcsak az okleveles adatok hibás írásmódjának javítására szolgáló ugyanilyen tipográfiai megoldást. Ezzel együtt azonban a szögletes zárójelezés feladatköre már négyre bővül, ami nem szerencsés. Egyébként mind a szótár, mind a monográfia formai, technikai kivitelezése, filológiai szerelése nagy gondosságról tanúskodik. A könyvek végén nemcsak bőséges szakirodalom-jegyzék olvasható, hanem a szótárban térképek, településnevek jegyzéke, név- és szóalakmutató, valamint címszó- és névelemmutató is van. A latin kontextusban közölt nevek denotációjának meghatározását segíti a latin nyelvű értelmezések jegyzéke. A lista szándékosan egyszerűsített, néhány ponton azonban mégis bővíteném, pl. a *lutum* 'sár' jelentése mellé odakívánkozik a 'mocsár, fertő', a *provincia* 'vármegye' mellé a 'vidék, körzet' értelmezés.

Tóth Valéria

*Névrendszertani vizsgálatok
a korai ómagyar korban*

A Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban c. monográfia zárójeles alcímében jelzi, hogy két megye, Abaúj és Bars teljes Árpád-kori névanyagán ismerhetjük meg egy korszak névadását. A kor jellemzése ebből eredően szükségszerűen mozaikszerű, a mintavételen belül azonban kimerítő, teljességre törekvő. A szerző azon szándéka, hogy a feldolgozott részekben tükröztesse az egész korszakot, szerintem sikerrel valósul meg. Mielőtt a szerző rátérne a honfoglalás utáni idők módszeres bemutatására, értekezik a szórványemlékeknek mint névtani forrásoknak a jelentőségéről, valamint a főbb névfajták (településnevek, víznevek, határnevek, tájnevek) kutatástörténetéről. A monográfiának ez az általános része tankönyvbe illő, tankönyvként is használható. A konkrét nyelvi anyag feldolgozása is önmagán túlmutató, de mint a szerző is megjegyzi: „Arra ... aligha vállalkozhat bárki is, hogy a magyar nyelvterület, a történel-